

Становище

за защита на дисертационен труд на тема:

Потребление на храни и напитки в контекста на социално-икономическите трансформации в България в началото на 21в: върху примера на крафт бирата и хляба.

На

Нина Розинова Денисова

Докторант към катедра Социология на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, за придобиване на научна и образователна степен „доктор“ по професионално направление 3.1. Социология, антропология, науки за културата (Социология).

Научен ръководител:
Доц. д-р Петя Славова

Автор на становище: Доц. д-р Петя Славова, Софийски университет „Св. Кл. Охридски“, Философски факултет, катедра Социология, член на научно жури, утвърдено със заповед на Ректора на СУ „Св. Кл. Охридски“ № РД-38-587/08/12/20 г.

1. Общи характеристики

Нина Денисова представя за защита дисертационен труд в обем от 270 страници, придружен от списък на цитираната литература, съдържащ 181 заглавия, предимно чуждоезична литература, както и от 9 таблици, поместени в Приложение, представящи различни методологически инструменти (индикатори, типология на изследваните случаи, гайд за потребители и др.) Дисертацията е придружена от Автореферат, резюмиращ оригиналния концептуален и методологически подход, създаден за целите на изследването, както и основните резултати и приноси моменти. Авторефератът точно и правдиво отразява съдържанието, структурата и логиката на поведението в дисертацията анализа. Отвъд тези научни реквизити докторантката представя и изискуемите от нормативната уредба публикации по темата на дисертацията, както и няколко участия в конференции с доклади, част от които проведени в чужбина (Дания и Гърция) и организирани от водещи международни научни организации като Европейската асоциация по социология и нейният комитет по Социология на потреблението. Един от разработените въз основа на дисертационния труд доклади е получил и първа награда за най-добър текст и представяне. Подготовката на всички тези анализи през годините на провеждане на докторантурата показват, че предоставените от Нина Денисова материали за защита на научна и образователна степен „доктор“ напълно съответстват на нормативните изисквания и дори ги надхвърлят.

2. Съдържание на представения за защита труд

Дисертационният труд е изграден от Въведение и три глави. Въведението въвежда в проблема за потреблението като социологически проблем и като социална практика и обосновава необходимостта от изследването му. Първа глава критично представя

ключовите парадигмални течения в социология на потреблението. Това е направено с цел изграждане на собствения предмета на дисертацията, а именно появата на крафт-потреблението като критика на масовото потребление и насочването към избор на специфична за него концептуална рамка, основаваща се на морално-прагматистката социология на Люк Болтански и Лоран Тевно. Подходът на морално-прагматистката социология е обстойно представен и разработен като концептуална рамка със система от понятийни индикатори, въз основа на които е изграден и модел на проведеното в дисертацията емпирично изследване. Втора глава аргументира избора на две потребителски категории, които се използват за конкретни случаи на изследване и върху които са тествани изработените концептуална рамка и модел на изследване – крафт бирата и хляба. Двете категории са представени не просто като случаи на изследване, имащи своя специфична история и актьори, а като своеобразно ценностно-морално огледало, в което се оглежда социалната промяна, разбирана като ценностна промяна и се анализира отражението ѝ в потребителските навици и нагласи на потребителите в България през един дълъг исторически период и до днес. Тази част от дисертацията определям като изключително важна за цялостната постановка на изследването, защото тя дефинира собствено границите на изследователския предмет, показва неговата важност не само в научен, но и в приложен аспект и представя потреблението именно като социален, ценностно дефиниран процес, чрез анализа на който може да се изследва социалната промяна. Трета глава по същество показва в какво се изразява тази социална, ценностно мотивирана промяна и как тя намира израз в променените и променящите се потребителски практики. В тази глава много убедително се показва, че потреблението е много повече и дори най-вече култура, отколкото абстрактно-индивидуален и повърхностно мотивиран икономически избор, показва се и, че потреблението не е израз на социално-класови дистинкции и „предопределености“, а своеобразна критика към тях. Новите потребителски дистинкции са всъщност проявление на различните обосновавания, всяко от които е формирано като конфигурация от взаимодействащи си ценностни редове. Потребителите пък могат да формират различни дистинкции, необременени от социалните си позиции, предзададени от техните доходи, професия, занятие, образование, пол, възраст и т.н. Потреблението, именно защото се изследва като нелинеен и множествен процес на обосноваване, т.е. като процес на проявление на критическия капацитет на потребителите в различни ситуации ни се показва едновременно и като стабилизирано, но в различни конфигурации от ценности, и като потреблението, но и като производството. Затова и не е странно, че в заключението се обосновават двете ключови характеристики на крафт потреблението – неговата хетерогенност и нехомогенност, чрез които се показват от една страна процесът на рушене на граници между производство и потребление, а от друга възможността за формиране на различни конфигурации от ценности, чрез които се обосновава критически потреблението.

3. Приносни елементи на дисертацията

Няколко са основните приносни момента в дисертацията, но тук ще подчертая три заради които бих я характеризирала не просто като поредното докторантско социологическо изследване, а като сериозен научен труд, защото не просто представлява цялостна завършена и оригинална разработка, а задава въпроси, отварящи врати за нови изследвания.

На първо място това е заявеният и демонстриран методологически подход потреблението да се изследва като израз – симптом на социалната промяна, разбрана като ценностна промяна. Потреблението е процес, отразяващ социално-културната динамика, а не многократно повтарящ се акт, илюстриращ всеки път предзададена социална позиция. Единствената предзададеност в крафт потреблението, изследвано в дисертацията е способността на потребителя да обосновава, критикувайки едни и привилегировайки други ценности. Ценностите, стоящи зад потреблението, така както те са анализирани в дисертацията са предопределени не от това на каква възраст е потребителя, с какви доходи разполага и какво е неговото образование, професия или локация, а от това с кого потребява, на кого иска да прилича, какво иска да каже, с кое не е съгласен, кое го интересува – да узнае историята на бирата и хляба и да я съпреживее или просто да пие и яде, все едно какво, колко и с кого. Накратко, дисертацията убедително проблематизира класическия изследователски подход на потреблението. Така обаче възниква и въпросът, ако не е важно кой си, какъв си, откъде си, с какво разполагаш и какво работиш, за да потребяваш по определен начин, то ценностните конфигурации на потребление, които демонстрираш оприличават ли те на някого, причисляват ли те към някаква социална категория? С други думи, ценностното потребление има ли силата да създава повече или по-малко стабилни социално-икономически категории потребители, а не просто критически обосноваващи потребителските си избори общности? Наистина ли, през очите на крафт-потреблението, светът изглежда като разпаднал се на множество „плаващи“, задвижвани само от ценности обосновавания общности, или пък те са просто „новият път“, по който можем да опознаваме по друг начин социалната структурираност на света?

На второ място, безспорен принос на дисертацията е собствено изграждането на понятие за това що е крафт и как следва да се разбира този термин, отвъд буквалния му превод от английски като „занаятчийство/ занаятчийски продукт“. Според дисертацията, крафтът е израз на ценностно позициониране, проблематизиращо връзката между производство и потребление, позволяващо потребление в различни ситуации (у дома, в работилницата, чрез супермаркета), но винаги свързано със заемане на обосноваваща и критическа позиция. Можем ли да кажем обаче, че това са характеристики, които различават крафта не просто от масовото производство, което е най-очевидният обект на критика, а и от традиционното занаятчийство. Къде минава границата между крафт и занаятчийство? Кое ги различава?

На трето място, дисертацията представя цялостното разработване и приложение на концептуалния и понятиен апарат на морално-прагматистката социология на Болтански и Тевно. Този подход наистина е приложен систематично и последователно, а неговият избор е обоснован чрез „отхвърляне“ на други налични концептуални алтернативи. В дисертацията обаче не се забелязва очертаване на ограничения и „вътрешни недостатъци“ на самия подход, той е представен като напълно самодостатъчен. В хода на провеждане на изследването, има ли „нещо“, което да е усетено като липса и ограничение на самия подход от самия подход?

4. Обобщение

Представеният за защита труд представлява едно пълноценно и цялостно, разгърнато в детайл, научно обосновано емпирично социологическо изследване, с редица приносни елементи. Заради тези му съдържателни достойнства и съответствието му спрямо законовите и подзаконови нормативни изисквания, без колебания предлагам на членовете на уважаемото научно жури да присъдят научната и образователна степен „Доктор“ по Професионално направление 3.1. Социология, антропология, науки за културата на Нина Денисова.

03.02.2020

Петя Славова